

مطالعه نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه معاون الملک*

الهه پنجه باشی^۱، فرنیا فرهد^۲

۱- استادیار پژوهش هنر، دانشگاه الزهرا (نویسنده مسئول)

۲- کارشناس ارشد، ارتباط تصویری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مدرس دانشگاه رسام

چکیده

در اواخر دوره قاجار معماری ایران با مذهب هم گام می‌شود و کاشی‌کاری به نحو گسترده‌ای برای جلوه بخشیدن به سطوح بناهای ایرانی، اسلامی متداول می‌گردد. نوآوری در شیوه ساخت و مضامین از ویژگی‌های کاشی‌کاری در این دوره است. از شاخص‌ترین حضور کاشی در تزیین بناهای مذهبی دوره قاجار، می‌توان به تکیه «معاون الملک» در «کرمانشاه» اشاره داشت. این بنا مجموعه‌ای تصویری از نقش‌های متنوع و مضامین ملی، مذهبی و تاریخی است، که بر روی قطعات کاشی نقش بسته است. تلاش نگارندگان در مقاله حاضر بر آن بوده تا به معرفی ویژگی‌های تصویری کاشی‌های تکیه «معاون الملک» بپردازند. آن چه در این پژوهش مورد مطالعه قرار گرفته است، حضور نقش‌های مذهبی به عنوان اصلی‌ترین مضمون نقش بسته در این کاشی‌ها می‌باشد. پرسش‌های این مقاله به این ترتیب است: ویژگی تصویری نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» چیست؟ نقوش مذهبی تکیه «معاون الملک» بیشتر در قالب چه مضمونی ترسیم شده است؟ روش تحقیق صورت گرفته توصیفی-تحلیلی است و روش گردآوری اطلاعات، اسنادی (کتابخانه‌ای) و میدانی می‌باشد. نتیجه بررسی‌ها نشان می‌دهد که تصاویر مذهبی، بیشترین نقش تصویر شده در کاشی‌کاری‌های تکیه «معاون الملک» است، این نقش‌ها در قالب‌های مختلف انسانی، حیوانی، گیاهی، هندسی، معماری و دیگر عناصر تصویری ترسیم شده‌اند و بیشتر در تابلوهای کاشی‌کاری شده که دارای مضامین عاشورایی هستند به نمایش درآمده است. تمامی این نقوش نمایانگر ویژگی هنرهای مختلف در دوره قاجار است و علاوه بر ارزش‌های هنری، معرف خوبی برای ویژگی‌های فرهنگی مردم این سرزمین است.

واژه‌های کلیدی: قاجار، معاون الملک، کاشی، نقوش مذهبی.

1. Email: elaheh_141@yahoo.com
2. Email: farniaafarhad@gmail.com

مقدمه

تاریخ معماری ایران، گذشته‌های پر افتخار را پشت سر نهاده است. هنر و معماری قاجار در پیوند با سنت و مدرنیته در قالب تزیینات فراوان نمایان می‌شود و به اوجی از هنر ایرانی، اسلامی می‌رسد. تزیینات بنا در این دوره تحت تاثیر ویژگی‌های غربی و دیگر هنرهای دوره قاجار است. در دوره قاجار از زمان «ناصرالدین شاه» تا انقلاب «مشروطه» به دلیل اهمیت اجرای مراسم مذهبی و تعزیه‌خوانی، بناهای مذهبی و ساخت تکیه رواج پیدا می‌کند. عمده تزیینات معماری در دوره قاجار را کاشی‌کاری تشکیل می‌دهد. در موضوعات کاشی‌کاری قاجار تحولات نسبی به وجود می‌آید. از جمله این موضوعات کاربرد مضامین مذهبی، رزمی، بزمی، تاریخی و سیاسی، اجتماعی می‌باشد. تأکید هنر قاجار بر موضوعات مرسوم در هنر ایران باستان به منظور برابر نهادن اقتدار سیاسی شاهان قاجار، با شاهان ایران باستان و مشروعیت بخشیدن به قدرت و حاکمیت دوره است (آژند، ۱۳۸۵: ۴۱). از مهم ترین بناهای مذهبی در دوره قاجار تکیه «معاون الملک» در «کرمانشاه» است که به نوعی می‌توان آن را شاهکار هنر کاشی‌کاری در دوره قاجار قلمداد نمود. این کاشی‌ها به صورت هفت‌رنگ و به شیوه زیرلعابی نقاشی شده‌اند و دارای نقش‌های متنوع با مضامین ملی، مذهبی می‌باشند که همگی روایتگری تصویری از حوادث تاریخی، شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران است. در این پژوهش که ماهیت توصیفی، تحلیلی دارد به مطالعه ویژگی‌های تصویری در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» پرداخته شده است. در تابلوهای کاشی‌کاری شده مضامین مذهبی، اصلی‌ترین مضمون بوده و بیشترین کاربرد را در تزیینات این بنا داشته است. بر این اساس در مقاله حاضر، نقوش مذهبی، با توجه به تنوع و اهمیت، مورد تحلیل قرار گرفته است. برای تحلیل از منابع کتابخانه‌ای و تصاویر کاشی‌های تکیه «معاون الملک» استفاده شده است. در نهایت این پژوهش به این نتیجه می‌رسد که

با توجه به فراوانی تابلوهای کاشی‌کاری شده با مضامین مذهبی در تکیه «معاون الملک»، نقوش مذهبی مهم‌ترین نقش در کاشی‌های این تکیه می‌باشند، که همگی متأثر از ویژگی‌های تصویری هنرهای مختلف قاجاری است که در پیوند با مفاهیم دینی شکل گرفته‌اند. این نقش‌ها بیشتر روایت کننده صحنه‌های مختلف از واقعه کربلا بوده است و نشانگر فرهنگ غنی و کهن ایرانی است.

روش تحقیق

روش گردآوری اطلاعات میدانی و به صورت اسنادی (کتابخانه‌ای) است و کاشی‌های تکیه «معاون الملک» به روش توصیفی- تحلیلی بررسی شده است. در انتهای این پژوهش، با توجه به مضامین و نقوش استفاده شده در کاشی‌های تکیه «معاون الملک»، به مطالعه موردی نقوش مذهبی در تابلوهای کاشی‌کاری شده تکیه «معاون الملک» در دوره قاجار پرداخته شده است.

پیشینه پژوهش

آیت‌اللهی (۱۳۸۰) در کتاب *کتاب ایران، تاریخ هنر و حقیقت* (۱۳۸۴) در کتاب *هنر ملی و هنرمندان ایرانی* کاشی‌کاری را بیانگر بخشی از هویت قاجار می‌داند. پرویزی (۱۳۸۴) در مقاله خود به نام «نگاره‌های تکیه معاون الملک کرمانشاه»، مهدی آبادی و خدیوی (۱۳۸۱) در مقاله «تغییرات در معماری و تزیینات تکیه معاون الملک کرمانشاه» و شایسته فر (۱۳۹۰) در مقاله خود به نام «انعکاس مضامین سوره یوسف در نقاشی‌های دیواری عباسیه تکیه معاون الملک» کاشی‌های بنای تکیه «معاون الملک» را مورد پژوهش قرار داده‌اند. با این حال، در مقاله پیش‌رو کوشش شده تا با رویکردی تحلیلی و با بهره‌گیری از پژوهش‌های یاد شده، نقوش مذهبی و ویژگی آن‌ها در تابلوهای کاشی‌کاری شده تکیه «معاون الملک» مورد بررسی قرار گیرد.

معرفی بنای تکیه «معاون الملک»

شهر «کرمانشاه» امانت‌دار والاترین جلوه‌های نقاشی روی کاشی و پایدارترین سند زنده و گویای عظیم‌ترین نهضت نقاشی مردمی و خلاقیت هنرمندان بر روی کاشی بوده است (سیف، ۱۳۷۶: ۶۳). تکیه «معاون الملک» یکی از نمونه‌های بارز وحدت، هنر و مذهب در دوره قاجار و در «کرمانشاه» می‌باشد. این بنا به نام بانی و تکمیل‌کننده آن «معاون الملک» خوانده می‌شود. ساختمان بنای اولیه این تکیه، شامل «حسینیه»، در سال ۱۳۲۰ ه. ش توسط مرحوم حسین خان «معین‌الرعا» آغاز شد. او با به کار گرفتن استادان خبره این تکیه را به منظور برگزاری مراسم مذهبی و محل رفع اختلافات قومی عشایری و اجتماعی بنا نمود (شهبازی، ۱۳۸۶: ۴۶). در سال ۱۳۲۷ ه. ش این تکیه طی درگیری‌ها توسط مخالفین خانواده «معاون الملک» و در طی جریان‌های سیاسی، اجتماعی آن زمان به طور کامل تخریب شد و بار دیگر در همان سال خانواده «معاون الملک» اقدام به ساخت مجدد بنا کردند. تزیینات این بنا در ابتدا گچ‌کاری و همچنین نقاشی بوده است و پس از چندی «حسن خان» تصمیم می‌گیرد با مصالحی که از استحکام بیشتری برخوردار است استفاده کند. به همین دلیل گچ‌بری‌ها را برداشته و به جای آن از کاشی استفاده می‌نماید (مهدی‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۰). این بنا زیر نظر حسن تهرانی، کاشی‌گر اهل تهران و چهار تن از دستیارش با کاشی‌های نقش‌دار که در کوره‌های نزدیک محل ساخته شدند تزیین یافت (طباطبایی، ۱۳۹۱: ۱۳۸). تکیه «معاون الملک» از سه بخش اصلی به نام‌های «حسینیه»، «زینبیه» و «عباسیه» تشکیل شده است و هر سه بنا دارای کاشی‌کاری‌های منحصر به فردی است که با هویت و فرهنگ ایرانی پیوند خورده‌اند. تکیه «معاون الملک» یک گنجینه است، این گنجینه متعلق به مردم «کرمانشاه» نیست بلکه امانت گران‌بهایی است که متعلق به تمام مردم این خاک است (سیف، ۱۳۷۶، ۶۳). «معاون الملک» در سال ۱۳۴۵ ه. ش تکیه را وقف عزاداری ائمه معصومین (ع) نمود

و «عباسیه» را در اختیار جامعه تحصیلات اسلامی قرار داد و دبستان «اسلامیه» در آنجا تشکیل شد و در سال ۱۳۵۲ ه. ش این تکیه به وزارت فرهنگ و هنر آن زمان واگذار می‌شود. با توجه به این‌که این تکیه پس از جنگ ایران و عراق دچار خسارت شده بود، پس از پایان جنگ توسط اداره کل میراث فرهنگی کرمانشاه» مرمت و بازسازی شد (افشار سیستانی، ۱۳۷۱: ۶۳۴). این بنا در سال ۱۳۵۲ ه. ش با شماره ۹۴۵ در فهرست آثار ملی ثبت شده است (علایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۰). بنای تکیه «معاون الملک» دارای زیباترین کاشی‌های نقاشی شده در دوره قاجار است. این کاشی‌ها به مشابه یک بوم نقاشی هستند که موضوعات مختلف بر روی آن نقاشی شده است. کاشی‌های این بنا دارای ویژگی‌های تصویری بسیار است. تنوع رنگی و استفاده از رنگ‌های جدید که منشا آن را می‌توان در دوره زندیه جست‌وجو کرد، از وجه تمایز این کاشی‌ها با دیگر کاشی‌ها است. این کاشی‌ها ویژگی‌های فرهنگی ایران را در قالب تصاویر متنوع و با رنگ‌های درخشان به نمایش گذاشته است.

ویژگی کاشی‌های نقاشی شده در تکیه «معاون الملک»

ایران دارای تاریخ و تمدن کهن می‌باشد، که در هنر، صنعت و برخورداری از ذخایر فراوانی از مواد اولیه، از دیرباز به عنوان بستری مناسب، برای صنعت کاشی‌کاری مطرح بوده است. کاشی در ساختمان‌ها به ویژه بناهای مذهبی کاربرد داشته است و اهمیت ویژه‌ای به لحاظ زیباسازی، نقاشی، درخشندگی، امکان ضدآب و ضد شیمیایی کردن به سفال را دارد (شایسته‌فر، ۱۳۸۹: ۲۸). استفاده آگاهانه از نگاره‌های تزیینی برای تزیین سطوح بناها و تأثیر هنری آن، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های خاص هنر و معماری در این دوره اسلامی است (Soucek, 1994: 159). ارتباط میان دربار و هنرمندان در دوره قاجار باعث به وجود آمدن ویژگی‌های ثابت در تمامی هنرهای این دوره از جمله کاشی‌کاری شده است. در دوره قاجار همانند دوره‌های تاریخی قبل، نقوش

برجسته‌های حجاری شده بر سنگ در استان «فارس» و «کرمانشاه»، نقوش هندسی، گل و مرغ، گل و بوته، اماکن تاریخی و مذهبی و مناظر ساختمان‌های اروپایی می‌باشند (گلشن، ۱۳۹۰: ۵۵). نقاشی روی کاشی‌های تکیه «معاون الملک» حکم ورق کتابی مصور را دارد که در شرح ذوق و هنر نام آشناترین و گمنام‌ترین نقاشان و کاشی‌نگاران این سرزمین است (سیف، ۱۳۷۶: ۶۳). در بخش «حسینی» که قدیمی‌ترین صحن مجموعه می‌باشد، سراسر دیوارها با تابلوهای کاشی‌کاری زیبا آراسته شده‌است. این تابلوها، صحنه‌هایی از عزاداری شامل سینه زنی، قمه زنی همچنین تصاویری از خلفا و سلاطین ایران را نشان می‌دهد، علاوه بر کاشی‌هایی با نقوش انسانی، کاشی‌هایی نیز با نقوش هندسی زیبا به کار رفته‌است (شهبازی و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۷). بیشترین تابلوهای کاشی‌کاری، مربوط به وقایع عاشورا بوده است، که در بخش «زینبیه» قرار دارند و از ضلع شمال شرقی تا جنوب شرقی به ترتیب این وقایع به تصویر کشیده شده‌اند. صحنه‌های جنگ امام حسین و یزیدیان در صحرای کربلا (ظهرعاشورا) بیرون آوردن اهل بیت از خرابه، رزم نمودن حضرت قاسم(ع)، رزم نمودن حضرت علی‌اکبر(ع)، آمدن زعفر جنی به یاری حضرت(ع)، آوردن اهل بیت به مدینه طیبه، اهل بیت در بارگاه یزید، جنگ حضرت عباس(ع) و امام حسین(ع) با کفار، قصاص مختار، آمدن سلیمان خزائی و دفن نمودن شهدای کربلا و در قسمت بالای این تابلوها نیز ترکیب‌بندهای «محتشم کاشانی» که بر کاشی‌هایی با قطع ۳۵×۳۵ برزمینه سفید نگاشته‌اند، قرار دارد (مهدی‌آبادی و همکاران، ۱۳۸۱: ۱۰۳). پس از آن وسیع‌ترین بخش تکیه، که «عباسیه» می‌باشد با دیوارهای رفیع و بلند احاطه شده‌است. ضلع شمالی «عباسیه» فاقد ساختمان بوده و پنج تابلوی قاب‌بندی شده با کاشی‌های برجسته و نیمه برجسته لاجوردی و سفید، زیبایی خاصی به این بخش از تکیه داده است (پرویزی، ۱۳۸۴: ۷۷). همچنین دیوارهای «عباسیه» با کاشی هفت‌رنگ تزیین شده است که بر روی آن‌ها صحنه‌هایی از ورود یوسف به کنعان و بارگاه علی

دیگر کاربرد اختصاصی ندارند و در تمام زمینه‌های هنری به طور گسترده استفاده می‌شوند، در کاشی‌های الوان بناها همان نقوشی استفاده می‌شود که در دیگر هنرها مانند تزیینات گچ‌بری، قواره بری، نقاشی دیواری، منسوجات و غیره کاربرد داشته است (زابلی‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۴۵). از جمله گنجینه‌های کاشی‌کاری در اواخر دوره قاجار، کاشی‌های بنای تکیه «معاون الملک» است. این کاشی‌ها بر اساس تکنیک و اجرا در دو گروه، کاشی‌های برجسته و هفت‌رنگ می‌باشند، که به شیوه زیر لعابی نقاشی شده‌اند (ذوقی حسینی، ۱۳۹۲: ۱۳۳). کاشی هفت‌رنگ رایج‌ترین تکنیک در دوره قاجار بوده است، اما در این دوره نقاشی زیر لعاب نقش مهم‌تری را ایفا می‌کند، زیرا که نقاشان به کمک آن می‌توانستند احساس آزادی بیشتری برای ایجاد تصویرهای مختلف بر روی کاشی داشته باشند (O'Neill, 1993:44). مهم‌ترین خصوصیات کاشی‌های زیر لعابی دوران قاجار تنوع رنگ، تنوع نقوش و کاربردهای مختلف کاشی زیر لعابی در این دوره است. طیف رنگ‌ها گسترده بود و علاوه بر رنگ‌های مورد استفاده در دوره‌های قبل، از رنگ‌های جدیدی نیز استفاده می‌شده است (Fehervari, 2000: 232). کاشی‌های تکیه «معاون الملک» از نمونه‌های شاخص کاشی زیرلعابی در اواخر قاجار است که نشان‌دهنده توجه به تاریخ و باستان‌گرایی در این دوره می‌باشد (Porter, 1995:81). عمده تزیینات تکیه در اواخر دوره قاجار و در پی هنر عامیانه به وجود آمده‌است. این هنر عامیانه با رویکرد به دو موضوع برجسته و در شاخه‌های مختلف هنری در تکوین این بنا نقش داشته است: موضوعات دینی، مذهبی با تکیه بر شهادت حضرت سیدالشهدا و واقعه کربلا و موضوعات ملی در حوزه ادبیات حماسی، اساطیر ایران و وقایع نگاری اجتماعی معاصر دوره قاجار است. به طور کلی تابلوهای تصویری و کاشی‌کاری شده تکیه «معاون الملک» از نظر نقش شامل: نقوش مذهبی، نقوش تاریخی، نقوش حماسی، اسطوره‌ای، تصاویر اشخاص، تصویر پادشاهان، تصویر شخصیت‌های سیاسی، مذهبی، محلی، تصویر نقش

را شیفته معصومین و به‌ویژه امام حسین(ع) نشان می‌داد، این مراسم رونق فراوان پیدا می‌کند. در این زمان تزیینات بنا و نقوش نیز به این سمت گرایش پیدا کرده است و نقش و طرح‌های مذهبی در تمامی هنرهای این دوره به خصوص در بناهای مذهبی شکل می‌گیرد. کاشی‌نگاری مذهبی در امام زاده‌ها، مساجد، تکیه‌ها، حسینیه‌ها و حتی خانه‌های خصوصی دیده می‌شود و بیشتر موضوعات مذهبی شیعی را در برمی‌گیرد (آزند، ۱۳۸۹: ۸۰۸). هنرهای مختلف در دوره قاجار پیوسته تحت تاثیر یکدیگر بوده و در رابطه با مضامین نیز شاهد تکرار موضوع‌های مذهبی در آثار تصویری به جای مانده در این دوره می‌باشیم. در جدول (۱) نمونه‌هایی از حضور نقش‌های مذهبی در هنرهای مختلف دوره قاجار قابل مشاهده است.

در تکیه «معاون الملک» با توجه به ماهیت مذهبی بنا بیشتر نقش‌ها را نقوش مذهبی تشکیل داده‌است و نقوش مذهبی از پرکاربردترین نقش‌ها در کاشی‌کاری‌های تکیه می‌باشد. بر کاشی‌های تکیه، چرخه‌ای از تصاویر مصائب کربلا بر روی کاشی‌ها ثبت شده‌است، از سبک این تصاویر مشخص است که چندین هنرمند بر روی آن کار کرده‌اند و خط پردازی‌ها و رنگ‌بندی‌ها صحنه‌هایی پرتحرک را به وجود آورده‌اند (آزند، ۱۳۸۹: ۸۰۹). از جمله کاشی‌ها در دسته مضامین دینی و با نقوش مذهبی می‌توان به کاشی‌کاری تابلوهای معراج پیامبر، حکایت غدیر خم، جنگ امام علی(ع) با کفار، امام علی(ع) و حسنین، واقعه کربلا با چرخشی از داستان‌های شهدای کربلا،

و پسرش حسین دیده می‌شود. در این صحن تصاویری نیز از شخصیت‌های مذهبی و سیاسی و مهره‌هایی از رجال دوره قاجار بر روی کاشی‌ها نقش بسته است (علایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴). نقاشی‌های روی کاشی تکیه، یادآور شیوه نقاشی دوره قاجار است و تاثیر نقاشی این دوره هم از جنبه فنی و هم جنبه موضوع و سبک متأثر از هنرهای مختلف در دوره قاجار می‌باشد که در پیوند با شیوه «چاپ سنگی»، «نقاشی قهوه‌خانه‌ای» و «عکاسی قاجاری» شکل گرفته‌است. با توجه به این که ماهیت بنای تکیه، مذهبی بوده‌است و کاربرد آن بیشتر شامل تعزیه‌خوانی و برگزاری مراسم سوگواری سید الشهداء و اهل بیت (ع) می‌باشد، حضور نقش‌های مذهبی که اغلب حامل پیام‌های دینی است، بیشتر به چشم می‌خورد.

مطالعه نقوش مذهبی در کاشی‌های تکیه «معاون الملک»

در دوره قاجار

نقوش تزیینی در فرهنگ و هنر ایرانی، اسلامی جایگاهی فراتر از زیبایی ظاهری دارند، اگر چه زیبا جلوه دادن آثار هنری خود یکی از شاخه‌های مهم هنر اسلامی است. این نقش‌ها از ارزش‌های والایی برخوردار است و در حقیقت ظاهر هر نقش در هنر اسلامی در آغاز، حکم دیدن یک معنای نادیدنی و باطنی است (خزائی، ۱۳۸۱: ۱۴۱). بی‌تردید، یکی از سنت‌های مهم شیعی، سوگواری برای امام حسین(ع) است. در دوره قاجار با توجه به این که «ناصرالدین‌شاه» سخت خود

جدول ۱: استفاده از نقوش و مضامین مذهبی در هنرهای مختلف قاجاری (منبع: نگارندگان).

نقاشی	چاپ سنگی	دیوارنگاری	کاشی‌کاری
			
نقاشی پشت شیشه، نبرد تن به تن امام حسین(ع)	نسخه‌های خطی معراج‌نامه شجاعی	نقاشی نمای بیرونی بقاع متبرکه	کاشی با طرح مساجد قدیمی در تزیینات خانه
(محل نگهداری: نامشخص)	نسخه شماره ۳۰/۷۴ کتابخانه آیت‌الله‌العظمی گلپایگانی	بقعه آقا سید ابراهیم، باباجان دره رودسر	خانه صادق هدایت تهران

دوران قاجار مطرح بوده است و هنرمند همواره نگران بوده است که چیزی از قلم نیفتد (گودرزی، ۱۳۸۸: ۳۲). روی هم قرارگیری پیکره‌ها و استفاده از پرسپکتیو مقامی و قلم‌گیری‌های سیاه که تصویر را از زمینه جدا می‌کند از ویژگی‌های تصویری در نقاشی «قهوه‌خانه‌ای» و تاثیر آن بر نقاشی‌های مذهبی در کاشی‌های تکیه «معاون‌الملک» است. نقش‌های مذهبی که به صورت تک رنگ ترسیم شده است یادآور شیوه طراحی در کتاب‌های «چاپ سنگی» می‌باشد. چاپ کتاب به شیوه «چاپ سنگی» در اواخر دوره قاجار افزایش یافته و موضوعات کتاب‌های چاپ شده عمدتاً مذهبی و شامل داستان‌های دینی بوده است و از آن جایی که بیشتر تصاویری بوده‌اند که در دسترس مردم، اشخاص مذهبی و اهل هنر قرار داشت هنر نقاشی را تحت تاثیر خود قرار داده است (میرزایی مهر، ۱۳۸۶: ۱۱۱). این تصویرسازی‌ها با تاکید بر سادگی طرح، حذف رنگ و تزیینات لباس‌ها خلاصه می‌گردد و در مقابل بر قدرت بیان طراحی تاکید شده است. حجم پردازی، سایه روشن و طبیعت‌گرایی به کمک هاشورزنی به عنوان بارزترین نمود بصری «چاپ سنگی» است و در برخی دیگر با روش‌هایی نظیر نقطه‌چین اجرا شده است. عنصر بصری اصلی در تصاویر «چاپ سنگی» خط است (مراثی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۸-۵۹). این ویژگی‌ها و ارزش‌های خطی در نقوش مذهبی کاشی‌های تکیه نیز به خوبی مشخص است. در جدول (۲) نمونه‌هایی از تاثیرگذاری این هنرها بر شیوه طراحی نقوش مذهبی کاشی‌های تکیه «معاون‌الملک» نشان داده شده است.

امام رضا(ع) و شفاعت آهوان، بارگاه حضرت سلیمان، چرخه‌ای از داستان یوسف و زلیخا، حضرت عیسی(ع) و پیروان اشاره کرد (آژند، ۱۳۸۵: ۳۶). در طراحی نقوش مذهبی، سنت طراحی همان است که در نقاشی‌های «قهوه‌خانه‌ای» و دیگر هنرهای قاجاری به جا آورده می‌شود و تاثیر نقاشی قهوه‌خانه‌ای در بیشتر نقش‌های مذهبی همانند دیگر تابلوهای نقاشی شده در تکیه به خوبی مشهود است. از ویژگی‌های آن در تصویرسازی‌های تابلوهای موجود در تکیه «معاون‌الملک» نیز می‌توان، به کاربرد موضوعاتی چون مذهبی، رزمی، بزمی، بومی و ملی اشاره کرد (حقی مقدم، ۱۳۹۲: ۸). نقاشی «قهوه‌خانه» به‌طور عام، بازتاب دهنده علایق، آمال، اسطوره‌ها و اعتقادات ملی مذهبی حاکم بر افشار متوسط و پایین جامعه شهری ایران است. موضوعات ترسیم‌شده در نقاشی «قهوه‌خانه» اغلب دارای منشا دینی و ادبی است (ضرغام و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). در نقاشی «قهوه‌خانه‌ای» چهره‌پردازی‌ها با جلوه‌هایی از عرفان و تصوف تصویر شده‌اند و رنگ‌ها برای خودشان مفهوم و شأنی دارند. انتخاب رنگ و فرم در کاشی‌های مذهبی تکیه «معاون‌الملک» نیز متأثر از همین دیدگاه بوده است. با توجه به موضوعات شکل گرفته در نقاشی «قهوه‌خانه‌ای»، نقش انسان در این آثار بسیار دیده می‌شود و نوع پرسپکتیو در ترکیب‌بندی شخصیت‌ها پرسپکتیو مقامی است، به این معنی که شخصیت اصلی را بزرگ‌تر نشان می‌دادند (خزایی و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۵۶). همچنین ازدحام بیش از حد نقوش و عناصر در یک کادر بسیار دیده می‌شود، گویی این ازدحام و پرگفت‌وگویی اثر به عنوان یک امتیاز در هنرهای

جدول ۲: تاثیر نقوش مذهبی کاشی‌های تکیه «معاون‌الملک» از نقاشی «قهوه‌خانه‌ای» و «چاپ سنگی». (منبع: نگارندگان)

تاثیر از چاپ سنگی		تاثیر از نقاشی قهوه‌خانه‌ای	
تابلو مولا علی(ع) و حسنین(ع) در تکیه معاون‌الملک	تعزیه‌نامه شهادت حضرت علی اکبر(ع)	تابلو رزم امام حسین(ع) در تکیه معاون‌الملک	حسن اسماعیل زاده، تابلو روز عاشورا
			
از نظر موضوعی و شیوه طراحی تک‌رنگ و استفاده از هاشور خطی برای ایجاد عمق و حجم نمایی مشترک هستند.		از نظر موضوعی، شیوه ترسیم، ترکیب‌بندی، نوع آرایش صورت و نوع پوشش در نقوش مذهبی مشترک می‌باشند	

تاثیر از هنرهای مختلف در دوره قاجار نمایان است. تابلوهای بخش «زینبیه» با روایت داستان‌های عاشورایی بیشترین سهم را در حضور این نقش دارد. نقوش مذهبی به کار برده شده در قالب تصاویر انسانی، حیوانی، هندسی، گیاهی، معماری و عناصر مختلف مذهبی می‌باشد، که هر یک یادآور وقایع مذهبی و دینی مسلمانان است. این تصاویر در کنار یکدیگر راوی داستان‌هایی با مضمون دینی می‌شوند و گاه به صورت تک چهره‌هایی از شخصیت‌های مذهبی ظاهر می‌گردند. در جدول (۳) این نقش‌ها بررسی شده‌است.

به طور کلی در دوره قاجار، دو صنعت، «چاپ» و «عکاسی» موجب تحوّل در هنر نقاشی ایران شده‌است که نقاشی به عنوان مادر تصویرسازی در دوره قاجار ویژگی و تاثیرات خود را در قالب‌های مختلف تصویری چون دیوارنگاری‌ها، کتب‌خطی، کاشی‌کاری و... به نمایش گذاشته‌است. در کاشی‌کاری تکیه «معاون الملک» نیز تمامی نقش‌های مذهبی به کار رفته به شیوه نقاشی قاجاری و هنرهای الهام گرفته از آن است. نقوش مذهبی در مضامین مختلف شکل گرفته‌است، که داستان‌های عاشورایی موضوع اصلی این نقش‌ها بوده‌است و در هر کدام

جدول ۳: انواع نقوش مذهبی در کاشی‌کاری تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

نمونه تصویر	ویژگی	نوع
	بیشترین تصویر به کار برده شده و روایتگر اصلی داستان‌های دینی (پیامبر و یارانش، عزاداران حسینی، روحانیون و...)	نقوش مذهبی - انسانی
	یادآور روایت‌های دینی مذهبی (شیر، شتر، اسب، آهو و...)	نقوش مذهبی - حیوانی
	ستاره هشت پر دارای ویژگی و هویت ایرانی - اسلامی	نقوش مذهبی - هندسی
	درخت نخل دارای ویژگی دینی، مذهبی نشان مقاومت، استواری	نقوش مذهبی - گیاهی
	کلاه خود جنگی سبز رنگ با پر سفید و گاه هاله نور نشان از ائمه (ع) و یاران اوست.	نقوش مذهبی - اشیا

	<p>مساجد، امامزاده‌ها، کلیسا و تکیه‌ها... تک رنگ و دارای ویژگی‌های غربی نشان اهمیت بناهای مذهبی در دوره قاجار</p>	<p>نقوش مذهبی - معماری</p>
---	---	----------------------------

۵۱). در این دوره شاهان قاجار پیکره‌نگاری را ابزاری مناسب برای ارتقای مقام سلطنتی می‌دانستند و با برگزاری مراسم مختلف و تصویرپردازی آیین‌ها، شکوه و عظمت دربار را به رخ بینندگان می‌کشیدند (آژند، ۱۳۸۹: ۸۰۳). جدول (۴) نمونه‌هایی از نقش مذهبی انسان در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» را نشان می‌دهد.

با این که کشیدن انسان در اسلام تحریم شده بود، ولی تصاویر شمایی خریداران زیادی داشت و نقاشان در پرداختن به انسان در موضوعات مذهبی کوشا بودند. استفاده دیگر نقاشی مذهبی کشیدن تصاویری از شخصیت‌های برجسته سیاسی به یادبود مرگ آن‌ها بود، که این تصاویر مخاطب را در حال وهوای مذهبی فرو می‌برد (فلور و دیگران، ۱۳۸۱: ۴۳-۴۴). در نقاشی‌های مذهبی بیشتر روایت اصل بود و نقش‌ها تحت الشعاع روایت قرار داشت، پیکره‌های اتقیاء، چهره‌ای نورانی با هاله دوره سر و پیکره اشقیاء با چهره دوزخی تجسم یافته‌اند (آژند، ۱۳۸۹: ۸۱۷).

مطالعه نقوش مذهبی - انسانی

در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» بیشترین نقوش مذهبی را شخصیت‌های انسانی تشکیل می‌دهند، که شامل تصویر ائمه (ع)، یاران و خانواده امام، تصاویر مربوط به روحانیون و شخصیت‌های دینی و تصاویر عزاداران حسینی می‌باشد. انسان نماد کیهان، خرد و انعکاسی از کلان و جهان است. بدن او مظهر زمین و آتش است. خون او آب و نفس او هوا است. در اسلام انسان حاکی از موجودیت جهانی و پیوند میان خدا و طبیعت است (کوپر، ۱۳۹۲: ۴۴). رویکرد انسان مدارانه از گذشته‌های دور در نگارگری ایرانی همواره دیده شده‌است و رویکرد به زیباشناسی ناب هیچ‌گاه نقاشی ایرانی را از توجه به انسان و ارزش‌های بصری باز نداشته است (پاکباز، ۱۳۸۱: ۹). در دوره قاجار نیز رویکرد انسان مدارانه با نگرش جدید، بوی نویی می‌دهد، پیکره‌ها در عین حال که تداعی‌کننده فضاهای زندگی جدید و اشرافی هستند، نوعی بیان عاطفی و احساسات شاعرانه را نیز به همراه دارند (تهرانی، ۱۳۸۸: ۴).

جدول ۴: انواع نقوش انسانی - مذهبی در کاشی‌کاری «تکیه معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

روحانیون	عزاداران	اهل بیت	تصویر ائمه (ع)
			
<p>عبا و عمامه پوشش روحانیون حالت چهره تاثیر از عکاسی</p>	<p>صورت سفید و سیبیل در مردان و چادر سیاه با پوشیه در زنان</p>	<p>چهره نورانی، پوشش متماثل به پوشش زنان قاجار، لباس پوشیده</p>	<p>چهره نورانی، پوشش پوشیده و ساده، استفاده از رنگ سبز</p>

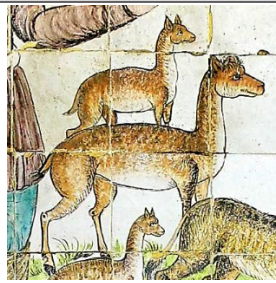
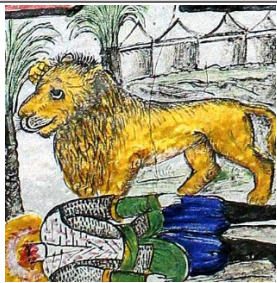
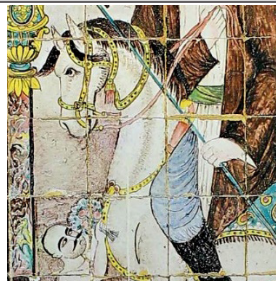
از نقش‌ها را جانداران تشکیل می‌دهند و ارتباطشان با انسان از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌است. ایران همچنین در ترسیم نقوش حیوانی بر دیگر دوره‌های هنری در جهان نیز تاثیر گذاشته است. با توجه به روایات و داستان‌های دینی که در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» نقل شده‌است، نقوش حیوانی بسیار دیده می‌شود. در داستان حضرت سلیمان(ع) و روایت این که خداوند به او زبان حیوانات را آموخته بود، بیشترین تنوع در حضور نقش‌های حیوانی در تابلوی بارگاه حضرت سلیمان(ع) ترسیم شده‌است. نقش‌های حیوانی شامل، شیر، اسب، شتر، آهو، مار و انواع پرندگان و... می‌باشد که هماهنگ با داستان روایت شده در بسیاری از تابلوهای کاشی‌کاری تکیه «معاون الملک» نقش بسته است و هر یک در دل خود دارای معانی متعدد بوده و اشاره به موضوعات دینی و مذهبی دارند. نمونه این نقش‌ها در جدول (۵) توضیح داده شده‌است.

این ویژگی‌ها در نحوه ترسیم پیکره‌های مذهبی در کاشی‌های تکیه نیز نمودار است. شخصیت‌ها به صورت واقع‌گرایانه ترسیم شده‌است و تاثیر نقاشی قاجار به خوبی مشخص می‌باشد. نوع پوشش و آرایش پیکره‌ها متناسب با جایگاه اجتماعی و فرهنگی هر شخصیت نقش بسته است. همچنین در برخی از کاشی‌ها پیکره‌ها همسان با تک چهره‌های «عکاسی قاجاری» ترسیم شده‌اند و مشخص است که از عکس برای مدل استفاده شده است. زیرا در دوره قاجار، عکاسی اهمیت خاصی پیدا کرده و رسانه و زبان غالب هنری شده بود. نقش‌های انسانی در کنار نقش‌های حیوانی به نقل داستان‌های دینی می‌پردازند و حضور این نقوش در کنار یکدیگر در هنر ایران کاربرد فراوان داشته است.

مطالعه نقوش مذهبی - حیوانی

جانوران همواره جایگاه خاصی در فرهنگ و باور ایرانیان داشته‌اند. دوستی با حیوانات و قدرت ارتباط با آن‌ها نشان از بازگشت و ورود مجدد به حالت بهشتی، یعنی عصر زرین است (کوپر، ۱۳۹۲: ۳۳۸). از نخستین و جالب‌ترین شیوه‌های بیان میل به زیباشناسی بشر به تصویر کشیدن حیوانات بوده است، نمونه‌های بسیاری از این تصاویر از دوران‌های مختلف هنری در جهان به جای مانده است. در هنر ایران نیز بسیاری

جدول ۵: انواع نقوش حیوانی- مذهبی در کاشی‌کاری تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

پرنده	آهو	شیر	اسب
			
اشاره به داستان حضرت سلیمان (ع)	یادآوری داستان امام رضا (ع) و ضمانت آهو	اشاره به روایت عزاداری شیر برای امام حسین (ع)	در صحنه‌های نبرد، اسب سفید نشان حق و امام حسین (ع) و اسب سیاه نشان شر و یزیدیان

قدرت الهی و رسیدن پیامبر (ص) به عالی‌ترین درجه الهی را نشان می‌دهد. اسب با بال در ایران باستان نشان خورشید است و اسب در حال پرواز نشان ظهور علم و فهم است. در جدول (۶) تصویر تابلوی معراج حضرت رسول (ع) با نقش حیوان اساطیری نشان داده شده است.

در هنرهای باستانی ایران، اساطیر تلفیقی، سابقه کهن دارد و نماد نگهبان از معابد و کاخ‌ها بوده است. در تابلوی کاشی‌کاری معراج حضرت رسول (ص) در تکیه «معاون الملک» سر انسانی (زن) از بالاترین سطح گردن با تنه اسب ترکیب شده است، که پیامبر (ص) سوار بر آن می‌باشد. اسب بال‌دار با ترکیب انسانی از دسته نقوش حیوانی با مضمون مذهبی است، که

جدول ۶: نقش حیوانی، اساطیری، مذهبی در کاشی‌کاری تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

نام	نقش اساطیری اسب بال‌دار	تصویر سر انسانی اسب	تصویر بال اسب
تابلوی کاشی‌کاری شده با مضمون مذهبی. معراج رفتن حضرت رسول (ص)			

به شکل‌های متفاوتی آفریده شده است و هر کدام دارای معانی گوناگونی هستند. شکل ستاره هشت پر از چرخش دو مربع درهم پدید آمده است و از گذشته عدد هشت، عدد رمزی خورشید در سراسر اروپا، آسیا و آفریقا محسوب می‌شده است، به طوری که در اسلام در صور متفاوت بیان شده است: «هشت بهشت، هشت درب بهشت، که در عرفان درب هشتم، درب توبه و درب همیشه باز محسوب می‌شود» (امامی، ۱۳۸۱: ۶۳). نقش ستاره هشت پر، به خصوص در بخش ازاره‌های بنای تکیه «معاون الملک» بیشتر دیده می‌شود، اغلب این کاشی‌ها تک رنگ و در زمینه سبز یا آبی لاجوردی ترسیم شده‌اند. این نقش‌ها دارای اصالت بوده و ریشه در مذهب مسلمانان دارد. در تصویر (۴) نمونه‌هایی از این کاشی‌ها قابل مشاهده است.

تصویر ۴: نقش هندسی ستاره هشت پر در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

مطالعه نقوش مذهبی - هندسی

در هنر، هندسه دارای اهمیت و مفهوم ویژه است و گسترش خود را در فلسفه و راه حیات می‌جوید. نقوش هندسی، تجلی‌گاه افکار عالی و عقلانی و ادراک جهان هستی است. قرینه سازی در ترسیم این نقوش اوج یک تفکر استوار است که با احکام و دستورالعمل‌های روشن و با آهنگی منظم جلو می‌رود (بورکهارت، ۱۳۶۹: ۸). اکثر کاشی‌های قاجاری با کادر ستاره هشت پر ایرانی محاط شده‌اند و چهار طرح لچکی با نقوش اسلیمی و گاه برجسته اطراف ستاره ترسیم می‌شود (شکاری نیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴۹). در کادربندی کاشی‌های تکیه «معاون الملک» سه نوع مشخصه وجود دارد: کادر تصاویر پادشاهان با طرح ستاره ایرانی، کادر بیضی شکل که معمولاً تصاویر رجال سیاسی دوره را دربردارد و به صورت تمام قد ترسیم شده‌اند، تصاویر رجال مذهبی و روحانیون نیز عمدتاً به صورت نشسته یا نیم تنه بر روی کاشی نقاشی شده است (شکاری نیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۵۲). ستاره هشت پر به نوعی تکامل یافته نقش دایره و بعدها چلیپا و ستاره می‌باشد و نمادی از خورشید است، که در ادوار مکانی و زمانی مختلف در هنر

کاشی‌های تکیه «معاون الملک» نشان می‌دهد.

حضور درخت نخل در این گروه از نقاشی‌ها یادآور سرزمین‌هایی است که رویداد تصویر شده از جمله وقایع کربلا در آن جا روی داده است. این درختان با طرحی متقارن و تنه ای ستبر در بالا به شکلی برگ مانند منتهی شده، که شمار برگ‌ها بین سه تا پنج عدد متغیر است. چنین تصویر و ترکیبی به تمثیل درخت زندگی در گروهی از آثار پیش از اسلام شباهتی بسیار دارد که از آن به شکلی خلاصه‌تر در عصر اسلامی هم استفاده کرده‌اند (میرزایی مهر، ۱۳۸۶: ۹۴-۹۵). این نقش همواره در کنار تصویر پیامبر و ائمه (ع) به عنوان نمودی از پاکی، درستی و نیروی الهی ترسیم می‌شود. استواری این درخت پیروزی و مقاومت خاندان اهل بیت (ع) را در مقابل ظلم نشان می‌دهد. این نقش گاه به صورت تک درخت در کنار شخصیت ائمه (ع) و گاه به صورت انبوه در پس زمینه تابلوها با موضوع عاشورا استفاده شده است. نقوش گیاهی بعد از نقوش حیوانی و انسانی کاربرد زیادی در آثار هنری به خود اختصاص داده‌اند، به طوری که امروزه در هنرهای سنتی ایران بیشترین نقوش به کار رفته مربوط به آن‌ها می‌باشد.

کادر ایجاد شده پیرامون تصاویر، علاوه بر ویژگی‌های گفته شده، باعث جدا شدن شکل‌ها از یکدیگر می‌شود و همچنین توجه چشم را به مرکز تصویر هدایت می‌کند. این قاب بندی به تصاویر ارزش و اهمیت می‌بخشد و به جایگاه بالای اجتماعی، سیاسی شخصیت‌ها یا مکان‌های تصویر شده اشاره دارد.

مطالعه نقوش مذهبی - گیاهی

درخت از نمادهای مهم در ایران است و هر نوع از آن دارای سمبول و نمادهای مختلفی می‌باشد (سالمی‌فیه، ۱۳۸۷: ۴۷). درخت یکی از آفریده‌های شگفت انگیز خداوند است. در قرآن کریم وجود درختان به عنوان نشانه الهی مطرح می‌شود. از جمله درختانی که به طور خاص در قرآن به آن تاکید شده است درخت نخل خرما است، که بیست مرتبه در قرآن تکرار شده است (اخوت و همکاران، ۱۳۸۸: ۷۷). درخت نخل همیشه مستقیم و روبه بالا رشد می‌کند و برگ بی‌خزان و همیشه سبز آن باعث شده است تا در نظر بشر مظهر پیروزی باشد (کوپر، ۱۳۹۲: ۳۸۲). در کنار نقوش مذهبی کاشی‌های تکیه «معاون الملک» نیز درخت نخل ترسیم شده است. تصویر (۵) نمونه‌ای تصویر شده از درخت نخل را در

تصویر ۵: نقش درخت نخل در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

مطالعه نقوش مذهبی - معماری

با گسترش روابط خارجی و ورود هرچه بیشتر نقاشی‌ها، باسمه‌ها، کارت پستال‌ها و دیگر مصنوعات منقوش اروپایی، توجه بسیاری از هنرمندان به نقوش طبیعت‌گرایانه اروپایی جلب شده و جنبش فرنگی‌سازی که از دوران صفویه آغاز شده بود، بیش از پیش در دوره قاجار گسترش یافت (سامانیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۶۲). نقوش‌های استفاده شده در کاشی‌های قاجار همچون کارت‌پستال‌هایی است که اولین بار در «اتریش» مطرح شد و با اندکی تأخیر وارد ایران شده و تأثیر فراوانی بر نقوش‌های کاشی گذاشته‌است (افشار مهاجر، ۱۳۸۴: ۷۶). این تأثیر در کاشی‌های این دوره باعث ایجاد نقوش‌های نو مانند نقش معماری و بناهای مختلف ایرانی و خارجی بر روی کاشی گردیده است. تصویر بناهای مذهبی

و مساجد مختلف اسلامی از جمله نقوش مذهبی است که بر روی کاشی‌های تکیه «معاون الملک» به ویژه در بخش «عباسیه» نقاشی شده است. نمونه‌هایی از این نقش در جدول (۶) نشان داده شده‌است.

این نقش‌ها تک رنگ بوده و با الهام از تصویر سازی‌های «چاپ سنگی» و «عکاسی» در دوره قاجار شکل گرفته‌است، که تأثیر و نفوذ غرب و کارت پستال‌های غربی را تداعی می‌کند و عموماً در کادرهای بیضی یا مستطیل شکل ترسیم شده است. این نقوش نشان‌دهنده اهمیت و ارزش بناهای مذهبی همچون مساجد و امامزادگان در بین عموم مردم و حاکمیت قاجار بوده است و بیانگر اعتقادات و دلبستگی مردم به جریان‌های مذهبی در این دوره می‌باشد.

جدول ۶: نقش بناهای مذهبی در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

تصویر کاشی با نقش امام زاده جعفر(ع)	تصویر کاشی با نقش مسجد قبا
	
<p>تصویر محصور شده در کادر مستطیل، نشان از اعتقادات مردم در دوره قاجار، اهمیت عنصر خط و تأثیر از چاپ سنگی، عکاسی و تصاویر کارت‌پستال غربی.</p>	<p>تصویر محصور شده در کادر بیضی، نشان از اهمیت بناهای مذهبی در دوره قاجار است و ترسیم به شیوه تک رنگ و تأثیر گرفته از چاپ سنگی، عکاسی و کارت پستال‌های غربی است.</p>

مطالعه نقوش مذهبی - اشیا

عناصر تصویری بسیاری در تابلوهای تکیه «معاون الملک» ترسیم شده‌است، که همگی دارای ویژگی‌های دینی است و در قالب نشانه‌های مذهبی نمایان شده‌اند. این عناصر در ارتباط تنگاتنگ و رمزآلود با فرهنگ و اعتقادات مسلمانان قرار دارد و پیام‌های بسیاری را به صورت تصویری به مخاطب

می‌رساند. بسیاری از این نقش‌ها به تنهایی می‌تواند روایتگر رویدادهای دینی، مذهبی باشد و یا با قرارگیری و ارتباط با دیگر نقوش تصویری، تکمیل‌کننده یک جریان مذهبی شود. پرچم‌ها، خیمه‌ها، قرآن و تسبیح، ردای سبز رنگ، عبا و عمامه روحانیون و دیگر نشان‌های تصویری که در تزیینات پوشش شخصیت‌های مذهبی نقش بسته است همگی دارای ویژگی

تقسیم می‌شوند. لباس‌های رزمی شامل کلاه خود، زره و چکمه است. لباس‌های شخصیت‌های مقدس نیز مشتمل بر عمامه، قبای بلند، پیراهن و شال کمر می‌باشد. برای بانوان نیز عموماً رنگ مشکی با نقاب سفید معمول بوده است (یاوری و دیگران، ۱۳۹۰: ۱۷۳). تمامی اشیای نام برده شده در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» در قالب نقوش مذهبی، که در فرهنگ اسلامی شناخته شده است و به شکلی از نشان‌های اسلامی درآمده، ترسیم می‌شوند و تکرار این اشیا را می‌توان در بسیاری از تابلوهای کاشی‌کاری شده مشاهده نمود.

جدول ۷: نقش اشیای مذهبی به کار برده شده در کاشی‌های تکیه «معاون الملک» (منبع: نگارندگان).

شال سبز	تسبیح	قرآن	عمامه	خیمه	پرچم
					
شال سر سبز رنگ و هاله نور شخصیت ائمه (ع) را مشخص نموده است.	همراه با شخصیت های مذهبی و نشان از اعتقادات مسلمانان است.	مهمترین نشان اسلام، که در کنار تصویر روحانیون آورده شده است.	از پوشش اصلی روحانیون، که اشاره به شخصیت معروف مذهبی دارد.	یادآور اهل بیت (ع) و واقعه آتش زدن خیمه‌ها در حادثه عاشورا است.	پرچم سبز نشان سپاه امام حسین (ع) پرچم قرمز نشان سپاه یزیدیان

نتیجه گیری

این میان تکیه «معاون الملک» از نظر هنرهای تصویری اوج هنر کاشی‌کاری این دوره به حساب می‌آید که نقش‌های آن به شیوه کاشی‌کاری هفت‌رنگ و زیرلعابی نقاشی شده‌اند. تابلوهای کاشی‌کاری شده در تکیه «معاون الملک» دارای مضامین مختلف تاریخی، مذهبی، اسطوره‌ای و حماسی، سیاسی و اجتماعی می‌باشد، که با توجه به ماهیت تکیه بودن بنا، موضوعات مذهبی و در دل آن ها نقوش مذهبی بیشتر دیده می‌شود، این نقش‌ها بازگو کننده ویژگی‌های هنر قاجاری و نشان از هویت و فرهنگ قاجار است. از این رو مطالعه موردی بر روی نقوش مذهبی به کار برده شده در کاشی‌های این بنا صورت گرفته و ویژگی‌های تصویری

مذهبی است. در جدول (۷) نمونه‌هایی از این نقوش بررسی شده‌است.

در اغلب این نگاره‌ها عبا سبز رنگ یا سبز آبی دیده می‌شود که این رنگ متمایل به فیروزه‌ای بوده و با مفهوم پیروزی و خوشبختی هماهنگ است (Brend, 2005:84). همچنین پرچم مظهر ماندگاری و پیروزی است و چه در دوران باستان و چه پس از اسلام همواره نشانی از ماندگاری یک قوم در فراز و نشیب‌ها بوده‌است. همچنین پوشش لباس شخصیت‌ها به دو دسته، لباس‌های رزمی و لباس‌های عادی

کاشی‌ها رسانه‌ای واسط برای بیان هنر و نقل کننده ویژگی‌های اصیل و کهن این سرزمین هستند. در دوره قاجاریه تحولی از لحاظ رنگ و موضوع در کاشی‌کاری پدید می‌آید و نقش‌های ایجاد شده بر روی کاشی‌ها با ابعاد بزرگ و همگی تحت تاثیر نقاشی‌های قاجاری و با الهام از «نقاشی قهوه‌خانه‌ای»، «چاپ سنگی» و «عکاسی قاجاری» بوده است. در اواخر دوره قاجار به دلیل رونق مراسم مذهبی و اهمیت جریان‌های مذهبی میان مردم، هنر نیز به سمت مضامین مذهبی گرایش پیدا می‌کند و شاهد فراوانی این نقش در هنرهای مختلف از جمله کاشی‌کاری هستیم. در

یک نشان اسلامی، یادآور داستان‌های دینی و حوادث تاریخی، مذهبی باشند و همچون گنجینه‌ای تصویری، بازگو کننده اعتقادات مذهبی حاکم بر جامعه خویش شوند، از این رو نه تنها از نظر زیباشناختی قابل تحسین اند، بلکه پیام‌آور تصویری، از پیشینه کهن این سرزمین می‌باشند.

فهرست منابع

- آیت‌اللهی، حبیب‌الله. (۱۳۸۰). کتاب ایران، تاریخ هنر. تهران: نشر الهدی مرکز مطالعات فرهنگی بین‌الملل.
- آژند، یعقوب. (۱۳۸۹). نگارگری ایران. تهران: انتشارات سمت.
- افشارمهجر، کامران. (۱۳۸۴). هنرمند ایرانی و مدرنیسم. تهران: دانشگاه هنر.
- افشارسیستانی، ایرج. (۱۳۷۱). کرمانشاهان و تمدن دیرینه آن. تهران: نشر مولف.
- آژند، یعقوب. (۱۳۸۵). «دیوارنگاری در دوره قاجار»، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۲۵، صص ۳۶-۴۱.
- امامی، صابر. (۱۳۸۱). «نماد و تمثیل، تفاوت‌ها و شباهت‌ها»، کتاب ماه هنر، شماره ۴۸، ص ۶۳.
- اخوت، هانیه، علی‌اکبر تقوایی. (۱۳۸۸). «درخت صورت مثالی و نماد تطور»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۳، صص ۷۷.
- بورکهارت، تیتوس. (۱۳۶۹). هنر مقدس. تهران: انتشارات سروش.
- پاکباز، روبین. (۱۳۸۱). نقاشی ایرانی از دیرباز تا به امروز. تهران: زرین و سیمین.
- پرویزی، اکبر. (۱۳۸۴). «نگاره‌های تکیه معاون‌الملک کرمانشاه»، نشریه نگره، شماره ۱، ص ۷۷.
- تهرانی، رضا. (۱۳۸۸). «بازشناسی مبانی تصویری در نقاشی قاجار»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۳۲، ص ۵۱.
- حقی مقدم، زینب. (۱۳۹۲). «معرفی اثری ناشناخته از نقاشی قهوه‌خانه‌ای، حسین قوللر آقاسی»، همایش ملی باستان‌شناسی ایران، دستاوردها، فرصت‌ها، آسیب‌ها، دانشکده هنر دانشگاه بیرجند، صص ۸-۹.

آن‌ها بیان شده است. در نهایت، نتیجه گرفته می‌شود که با توجه به ریشه‌های اعتقادی بانی بنا و مردم هم دوره او و این که قالب فعالیت‌های تکیه بر اساس مراسم و آیین‌های دینی مذهبی بوده‌است، موضوعات مذهبی از اهمیت خاصی برخوردار بوده‌اند و نقوش مذهبی به عنوان روایت‌کننده این موضوعات از پرکاربردترین نقوش نقاشی شده در کاشی‌ها می‌باشند. این نقش‌ها بیشتر دارای مضامین عاشورایی هستند، که در بخش زینبیه بیشترین تابلوها با این مضمون را می‌توان مشاهده نمود. نقوش مذهبی در قالب‌های مختلف انسانی، حیوانی، گیاهی، هندسی و تصویر بناهای معماری و اشیای مذهبی ترسیم شده‌اند. در این نقش‌ها تاثیر ویژگی‌های هنرهای مختلف قاجاری در نحوه ترسیم نقش‌ها به خوبی نمایان است. نقوش مذهبی، انسانی که بیشترین نوع از نقوش مذهبی می‌باشد تصویری از رجال مذهبی، اهل بیت و معصومین (ع) را با تاثیر از نقاشی قاجاری به خصوص نقاشی «قهوه‌خانه‌ای» نشان می‌دهد و نقوش مذهبی، حیوانی در کنار آن تکمیل کننده روایت‌های دینی است. نقوش گیاهی نیز همچون درخت نخل، نشان از پایداری و مقاومت حق در برابر باطل است. در بخش‌های مختلف تکیه بسیاری از نقوش به ویژه بناها و شخصیت‌های مذهبی در کادرهای بیضی شکل، مستطیل‌های زاویه‌دار یا ستاره‌ای ترسیم شده‌اند که در بین آن‌ها نقش مذهبی ستاره هشت پر نشان از جریان ایرانی، اسلامی حاکم در این کاشی‌کاری‌ها است و تصویر بناهای مذهبی ترسیم شده در این کادرها با الهام از «چاپ سنگی»، «عکاسی قاجاری» و «کارت پستال‌ها» شکل گرفته‌است، که به اهمیت بناهای مذهبی در این دوره اشاره دارد. در آخر، عناصر و اشیای مختلف مذهبی مانند پرچم، خیمه و عناصر دینی چون قرآن و تسبیح یا نوع پوشش‌های رایج دینی به عنوان نشان‌های مهم مذهبی در کنار دیگر نقوش به چشم می‌آیند و مفاهیم دینی را به صورت نمادین به مخاطب انتقال می‌دهند. نقش‌های مذهبی در تکیه «معاون‌الملک» به صورت آگاهانه انتخاب شده‌اند و هر یک به تنهایی می‌توانند به عنوان

و نقاشان دوره قاجار. (یعقوب آژند، مترجم). تهران: نشر ایل شاهسون بغدادی.

• کوپر، جی.سی. (۱۳۹۲). فرهنگ نمادهای آیینی. (رقیه بهزادی، مترجم). تهران: انتشارات علمی.

• گودرزی، مرتضی. (۱۳۸۸). آیین خيال، بررسی تزئینات معماری دوره قاجار. تهران: نشر سوره مهر.

• گلشن، میترا. (۱۳۹۰). نقد و بررسی و تحلیل کیفیت‌های انجام شده بر روی کاشی‌های تکیه معاون الملک، کارشناسی ارشد، استاد راهنما محمد حسن محبعلی.

• میرزایی‌مهر، علی‌اصغر. (۱۳۸۶). نقاشی‌های بناهای متبرکه در ایران. تهران: فرهنگستان هنر.

• مهدی آبادی، ملیحه و سیامک خدیوی. (۱۳۸۱). «تغییرات در معماری و تزئینات تکیه معاون الملک کرمانشاه»، اثر، شماره ۳۳ و ۳۴، صص ۱۰۳ - ۱۰۱.

• مرآتی، محسن و فاطمه جباری. (۱۳۹۲). «مطالعه تطبیقی تصاویر نسخ چاپ سنگی و کاشی‌های مصور دوره قاجار»، هنرهای زیبا، دوره ۱۸، شماره ۱، صص ۵۹-۵۸.

• یآوری، حسین، منصور، آنیتا و شریفه سلطانی. (۱۳۹۰). آشنایی با هنرهای سنتی ۳. تهران: نشر آذر.

• Brend, Barbara. (2005). Iconology of Islamic Art, Edited by Bernard, Edinburg: Edinburg University press.

• Fehevvari, Geza. (2000). The art of the Islamic world in the Tareq Rajab museum, I.B. Tauvis & 40. Ltd. London.

• O'Neill, John. (1993) Persian Tiles, The Metropolitan Museum of Art, New York.

• Porter, Renetia. (1995). Islamic Tiles, Trustees of the British Museum by British museum press. London .pp.81.

39- Soucek, Priscilla. (1994). Decoration, Iranica, vol VII, fasc.2, pp.159

• حقیقت، عبدالرفیع. (۱۳۸۴). هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی از کهن‌ترین زمان تا زمان قاجار. تهران: نشر کومش.

• خزایی، محمد. (۱۳۸۱). «نمادگرایی در هنر اسلامی»، مجموعه مقالات هنر اسلامی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد.

• خزایی، محمد و محسن طبسی. (۱۳۸۳). «صورت و معنا در نقاشی قهوه‌خانه، کاشیکاری با موضوع عاشورا»، دو فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۱، ص ۱۵۶.

• ذوقی‌حسینی، الهه. (۱۳۹۲). معماری تکایای ایرانی. تهران: نشر طحان.

• زابلی‌نژاد، هدی. (۱۳۸۷). «بررسی نقوش اصیل قاجاری»، فصلنامه هنر، شماره ۷۸، ص ۱۴۵.

• سالمی‌فیه، کیوان. (۱۳۸۷). فرهنگ باستانی نمادها و سنت‌های ایران. تهران: نشر زرین مهر.

• سیف، هادی. (۱۳۷۶). نقاشی روی کاشی. تهران: سروش.

• سامانیان، صمد، میرعزیزی، محمود و ابوالفضل فیروزآبادی. (۱۳۹۳). «بررسی مضامین تصویری کاشی‌های نقش برجسته موجود در تالار اصلی کاخ موزه گلستان»، هنرهای زیبا، شماره ۱، ص ۶۲.

• شایسته‌فر، مهناز. (۱۳۸۹). «اهمیت کاشی‌کاری در بناهای مذهبی ایران»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۴۴، ص ۲۸.

• شکاری نیری، جواد و محمود طاووسی. (۱۳۸۷). «کاشی قاجاری ابداع نوینی از هنرهای کاربردی در معماری ایران»، مجله مطالعات ایرانی، شماره ۱۴، صص ۱۵۲-۱۴۹.

• شهبازی، سیاوش و سروش شهبازی. (۱۳۸۶). «تکیه معاون الملک جلوه‌گاه هنر مذهبی و حماسی چهره‌های تاریخی ایران»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۰۳ - ۱۰۴، ص ۴۶.

• ضرغام، ادهم و فرناز گروئیانی. (۱۳۹۳). «نقش خیر و شر در آثار حسین قولرآقاسی»، نگره، شماره ۳۰، صص ۷.

• طباطبایی، صالح. (۱۳۹۱). دانشنامه هنر و معماری ایرانی. تهران: فرهنگستان هنر.

• علائی، علی و فهیمه لرستانی. (۱۳۸۹). «تکیه معاون الملک»، نشریه معماری، شماره ۱۰، صص ۳۰-۴.

• فلور، ویلم، چکوفسکی، پیتر و مریم اختیاری. (۱۳۸۱). نقاشی